

УДК 930:94(410):[321.727:929.7]»1272/1377»

Роман Кшановський

ЗНАЧЕННЯ КОРОЛІВСЬКИХ ЛИЦАРІВ ДЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОНАРХІЇ ЗА ПРАВЛІННЯ ТРЬОХ ЕДУАРДІВ (1272–1377 РР.)

У статті розглянуто вплив королівських лицарів в Англії у військовій та суспільно-політичних сферах упродовж 1272–1377 рр. Вагомим аспектом дослідження є аналіз поглядів британської історіографії на проблеми вірності лицарів, їх функцій та значення для монархії. Виокремлено процес еволюції «придворних» лицарів від воїнів до чиновників різних рівнів крізь призму правління трьох англійських королів.

Ключові слова: королівські лицарі, середньовічна Англія, Едуард I, Едуард II, Едуард III.

Вивчення англійського лицарського стану при королівському дворі дає змогу переглянути існуючі консервативні погляди на лицарів як виключно вірну бойову одиницю у свиті монарха. Дані тези акцентують увагу на оточення правителя як впливового чинника у військово-адміністративній системі країни. Недослідженість представленої тематики в українській історичній науці дає змогу сформулювати ґрунтовніший погляд на історію Англії та лицарства зокрема.

Довгий період вивчення «придворних» («домашніх», «господарських») королівських лицарів («household knights») в історіографії мало хаотичний та обмежений характер. Вперше, у 1901 р. Дж. Морріс у монографії «Валійські війни Едуарда I», звернув увагу на військову важливість королівських лицарів Едуарда I (1272–1307 рр.). Він охарактеризував королівських лицарів як «невелику постійну армію» в контексті війн з Уельсом [28, р. 84]. Дослідник констатував їх значення у командуванні гарнізонами у захоплених замках. У військовий час, окрім традиційних функцій, на королівських лицарів були покладені рекрутські логістичні обов'язки [28, р. 84–87]. Монографія Дж. Морріса не охоплювала ролі «придворних» королівських лицарів у мирний час, що відкривало площину для подальших наукових розвідок.

У 1920 р. Т. Ф. Таут у другому томі «Розділи адміністративної історії середньовічної Англії» писав про королівський двір, що це було «по суті збройним господарством» [41, р. 133]. Його висновки мали ширший спектр вивчення, аніж у Дж. Морріса, оскільки він стверджував, що королівські лицарі-воїни були не просто ядром армії, а могли швидко змінюватися в залежності від обставин [41, р. 138]. Згідно його аналізу: «Лицарі з королівського двору були стюардами і маршалами відповідальними за управління та дисципліну в армії... Були писарями, що відповідали за фінансові аспекти двору» [41, р. 139–140]. Дослідження Т. Ф. Таута показало, що запорука успіху військової кампанії короля лежала у площині ефективності та надійності лицарів «з двору».

Розширив горизонти вивчення королівських лицарів у вузькому військовому ключі Н. Б. Льюїс. У 1948 р. він проаналізував урядові рахунки між серпнем та листопадом 1297 р. під час кампанії у Фландрії, і визначив, що «придворні» лицарі у кавалерійських військах складали до 550 осіб, що становило 2/3 із всіх кіннотних військ у поході [22, р. 314]. Його стаття стала віхою для показу апогею військового значення «придворних лицарів» на межі XIII–XIV ст.

Лише з 1960-х рр. історики почали цікавитися витоками «лицарів з королівського двору». У 1963 р., Дж. О. Прествіч припустив, що англо-нормандські королі використовували «придворних» лицарів у тих сферах, що і королі XIV ст. [32, р. 50–52]. У 1981 р. Дж. О. Прествіч підкреслив важливість королівських лицарів у військовій та цивільній сфері за нормадських королів [33]. У 1977 р. М. Чібнесс акцентувала на важливій ролі королівських лицарів Генріха I в утриманні контролю над Нормандією [9]. Предметні дослідження у вивченні «фамільних» лицарів Іоана Безземельного (1199–1216) та Генріха III (1216–1272 рр.) здійснили історики С. Д. Черч [12] та К. Лайтфуд [23]. Дані дослідження дають змогу зробити висновок про континуїтет у розвитку королівських лицарів та їх значний вплив на історію Англії.

Предметне вивчення «придворних» королівських лицарів («household knights») в історіографії розпочалося в останній третині XX ст. Варто відзначити монографію М. Прествіча «Війна, політики і фінанси Едуарда I» (1972 р.), в якій він поставив і відповів на питання: «як лицарі рекрутувалися у двір, як довго вони служили та, які у них були вигоди» [34, р. 44]. М. Прествіч проаналізував військове та адміністративно-цивільне значення королівських лицарів Едуарда I як опори у його правлінні.

Метою дослідження є вивчення питання трансформації «придворних» лицарів Едуарда I, Едуарда II та Едуарда III. Вагомим елементом стало представлення універсальності королівських лицарів, їхньої політичної самосвідомості як основи могутності Англії.

Лицарі «з двору» були повноцінними членами королівської фамілії упродовж періоду служби. Упродовж правління Едуарда I не зафіксовано жодних письмових контрактів з королівськими лицарями [35, р. 148–149]. Можна припустити, що в Едуарда I та його сина Едуарда II (1307–1327 рр.) були домовленості між королівськими лицарями на зразок тих, які були між магнатами та їх свитами [31, р. 312–315]. За службу королю лицарі забезпечувалися щоденною платою, харчуванням, одягом та різними винагородами [37, р. 2]. На основі урядових записів витрат, можна дійти висновку, що поширеною була формальна згода між королем та лицарями [35, р. 357]. «Формальна згода» передбачала щорічне продовження служби, в якій враховували заслуги попередніх років його родини та географічну локацію маєтків. Для прикладу, у 1286–1287 рр. набрано лише 2 нових лицарі при 282 упродовж всього правління Едуарда I [19, р. 32]. Цінними джерелами є рахункові книги, в яких часто зазначалася дата, коли лицар вступав на королівську службу у двір – це може свідчити про присутність певної вступної церемонії. На думку М. Прествіча: «Королівські лицарі були в дуже тісних відносинах з королем. Хоча це не є індикатором, що вони давали якісь особливі клятви» [37, р. 2]. Водночас, королівський лицар мав можливість покинути двір, і на відміну від прийому на службу, немає записів про їх звільнення. За аналізом М. Прествіча, на початку XIV ст.: «Служачи королю вони отримували щоденно 4 шилінги для баннерета і 2 шилінги для лицаря... Зарплата у річному вимірі разом оцінювалися у 24 фунти для баннерета і 12 фунтів для лицаря» [37, р. 2]. Зважаючи на це, королівська лицарська служба була дуже престижною з точки зору патронажу, фінансових аспектів та перспектив кар'єрного росту.

Військова роль довгий час була домінуючою. Лицарі «з двору» виконували обов'язки командирів-маршалів і займалися активною підготовкою до військових кампаній. Королівські лицарі та їх свити формували більшість у платній кавалерії під час військових кампаній [19, р. 69–71]. «Придворні» лицарі були стержнем Едуардувої армії, вони становили третину платної кавалерії у Валійській війні 1282 р. [34, р. 51]. Досліджуючи правління Едуарда I у 1384–1385 рр., М. Прествіч показав, що близько 100 королівських лицарів «формували основу королівської армії... вони могли використовуватися у справах держави не пов'язаних із військовими походами» [34, р. 59]. Як відзначив Р. Л. Інгамельс, за Едуарда I було важко визначити, які лицарі рекрутувалися безпосередньо для військових цілей, а які служили на перманентній основі [19, р. 12]. Підтверджуючи тезу, з 179 лицарів під час кампанії 1279–1280 рр., лише 27 з них фігурували в наступних списках до 1307 р. [19, р. 26–27; 35, р. 22].

Велике значення для монархії та королівського правління відігравали лицарі «з двору», які були суддями та радниками, закордонними дипломатами, членами парламенту у складі Палати лордів за індивідуальними запрошеннями [20, р. 29–35]. На місцевому рівні, вони займали вакантні посади у єпископствах, головували у комісіях з набору воїнів (commissions of array), у правоохоронних органах «миру і порядку» («keepers of justice») [35, р. 153]. Лицарі «з двору» ставали шерифами, констеблями замків та були відповідальними за лісове господарство. Так, з 291 шерифа впродовж 1272–1307 рр. – 12 шерифів були королівськими «домашніми» лицарями [19, р. 162]. Лицарі, прив'язані до королівської фамілії Едуарда I, були професіоналами своєї справи. Однак кількість адміністративних лицарів залишалася невеликою. В основному вони утримували адміністративні посади у Шотландії та Уельсі, де було потрібне пильне прокоролівське урядування [19, р. 2]. На наше переконання, багатогранність функцій королівських лицарів в англійській монархії зміцнювало авторитет короля й забезпечувало хороший тил для реалізації внутрішньої політики.

Предметні дослідження окремо взятих королівських лицарів дають змогу прослідкувати універсальність лицарів як інструменту реалізації королівської політики. Показовим є стаття Д. Карпентера про королівського лицаря Іоана Беззмельного та Генріха III Годфрея Кровкомбе, де висвітлено різні етапи його кар'єри, коли він був маршалом королівської армії, управляючим двором монарха, папським послом та королівським шерифом [7, р. 27]. Історик Ч. Кінгсфорд показав вплив лицарів «з двору» на короля на прикладі Отто де Грандісона – лицаря Едуарда I, одного з найбільш довірених радників [21]. Індивідуалізуюча історія розширила площини дослідження і забезпечила підґрунтя для перегляду існуючих візій при вивченні королівських лицарів.

Початок XIV ст. підсумував великий вплив королівських лицарів в адміністрації та організації війни. Надважливим залишалися функції «придворних» лицарів у питанні рекрутування воїнів та формування провіанту. У мирний час, вони продовжували займатися справами урядового характеру [37, р. 1]. За правління Едуарда II (1307–1327 рр.) набуває поширення індентурна система контрактів для королівських лицарів та їх свит, яка співіснувала з існуючою «формальною» системою, та була радше її доповненням для диференціації зарплат: «Деякі звичайні лицарі отримували значно більшу суму за королівських баннеретів» [37, р. 5]. Лицар міг

досягти статусу баннерета за певні успіхи, довгу і вірну службу [19, р. 15–16]. «Пісня про Керлаверок» свідчить про наявність власних баннеретів у королівських баннеретів [40, р. 3, 29]. Основна відмінність полягала у тому, що баннерети приводили у військову кампанію більшу свиту аніж лицарі [19, р. 17]. Таким чином, можливість просування по кар'єрній драбині являлася стимулом для лояльності та хорошої служби з подальшими фінансово-земельними перспективами.

Історики М. Прествіч і Н. Денхольм-Янг стверджують, що могли бути інші чини (окрім лицарів та лицарів-баннеретів) в королівській свиті. Н. Денхольм Янг писав про використання у джерелах терміну комільтони (commilitones) для позначення елітного корпусу військ [13, р. 31–32]. М. Прествіч звуває їх до супроводжуючих військ із добовою платою у 8 марок [35, р. 148]. Згідно позиції К. Макфарлана, комільтони в широкому контексті були «братами по зброї», які служачи разом розділяли витрати та винагороди за службу в межах королівського двору [25, р. 200–210]. Розрізняють відмінність між звичайним лицарем і лицарем-бакалавром, яка на думку Дж. Біна полягала у тому, що бакалавр був вищим рангом серед звичайних лицарів «з двору». Бакалавр-лицар був присутнім у дворі на регулярній основі, тоді коли лицар не бакалавр викликався у необхідний для корони час [4, р. 24–25; р. 28–30]. Варто зауважити, що до кін. XIII ст. термін «королівський бакалавр» не обов'язково означав, що він був «домашнім» з двору [19, р. 21–22].

Королівських лицарів довгий час в історіографії розглядали у позитивному контексті. Вперше ґрунтовно підняв питання їх ненадійності початку XIV ст. М. Прествіч з акцентом на період повстання графа Томаса Ланкастера 1422 р [37]. В той же час, випадки невірності серед «придворних» лицарів були присутні і за Едуарда I, однак вони не мали масового характеру. Ще у 1948 р. Дж. Едвардс писав про зраду королівського лицаря Томаса Турбервіля у 1295 р., якого під час полону переконали шпигувати на користь Франції [14, р. 297–298]. Дослідник Дж. Барров піддав сумніву вірність шотландських лицарів у королівській свиті Едуарда I під час війн з Шотландією [3, р. 151]. Доказом цього свідчить відмова від закликів Едуарда I до цих походів двох шотландських лицарів С. Фрейзера і Т. Морхама [44, р. 122]. Водночас рідкісні факти цього свідчать, що домінуюча більшість зберігали вірність королю у будь-яких умовах за доби Едуарда I.

Від початку правління Едуарда II, деякі королівські лицарі долучилися до баронської декларації 1308 р., тому на переконання М. Прествіча: «...вірність почала розглядатися до монархії, а не до персони чи короля, і була безпосередньо спрямована проти Пірса Гавестона» [37, р. 3]. Велике значення у відсутності належної підтримки з боку «придворних» лицарів відіграла поява «нового покоління». Багато королівських лицарів Едуарда I не продовжили службу у Едуарда II. До 1311–1312 рр. лише 11 з 33 лицарів мали досвід служби старому королю [34, р. 57–58]. Упродовж правління Едуарда II спостерігалось скорочення чисельності королівських баннеретів з 14 у 1318 р. до 3 у 1322 р.; королівських лицарів з 49 у 1318 р. до 27 у 1322 р. відповідно. Проблема полягала у фінансових проблемах короля та неможливості знайти заміну для тих, хто покинув службу. Так, не один з баннеретів 1318 р. вже не служив у 1322 р. і лише кожен третій лицар був у 1322 р. Більше того, певна частина лицарів з 1318 р. виступила проти короля [37, р. 5]. Одна з базових рис королівських лицарів Едуарда II є те, що кількість лицарів і баннеретів помітно коливалася упродовж правління [18, р. 47]. Згідно джерельних даних, 215 лицарів служили у королівській свиті впродовж всього правління Едуарда II [18, р. 48]. Можна стверджувати, що нестабільність інституту «придворних» лицарів була наслідком королівської політики та образу Едуарда II в елітних колах суспільства.

Історик А. Теббіт дослідив королівське заступництво і вірність «домашніх» лицарів Едуарда II 1314–1321 рр. На його переконання: «Нестабільність та невірність – це дві риси, які характеризують королівську лицарську свиту цього періоду» [39, р. 197]. Загалом, 25 королівських лицарів періоду 1316–1321 рр. в кінцевому рахунку воювали проти короля у майбутній громадянській війні. Багато з них були лідерами опозиційних фракцій по відношенню до короля [39, р. 197]. Під час повстання Ланкастера значна частина королівських лицарів перейшла на бік графа. У джерелах зафіксована інформація про вигнання з двору низки лицарів, серед яких, Джон де Сапі, Джеральд Сальвейн, Едмунд Бейкон та інші [10, р. 200]. Як іронічно зауважив К. Гівен-Вільсон, що навіть королівські лицарі Річарда II були більш вірними ніж у Едуарда II чинили суттєвий опір вторгненню Генріха Болінброка [16, р. 224–226]. Лицарі «з двору» продовжували брати участь у судових та адміністративних справах. Однак, відтепер політична міра їх ролі була більш особливою [37, р. 3]. Зростання протиріччя сторін поставила лицарів перед складним питанням: до якого політичного курсу їм варто прислухатися і долучитися.

Королівські лицарі, тим не менш, залишалися основою у шотландських походах 1314, 1319, 1322 рр. [37, р. 3]. Історик А. Теббіт підсумовував: «Багато королівських лицарів були констеблями у стратегічно важливих замках і деякі з них командували невеликими або середнього розміру військами» [38, р. 76]. Королівські лицарі брали активну участь у кавалерійському патрулюванні

прикордонних територій [27, р. 123–165]. Від «придворних» лицарів залежало відстоювання королівського контролю на повстанських землях [38, р. 91–92]. Історик К. Девіс відзначив: «Часто рівень залучення королівських лицарів до військових дій був ознакою стилю та якості правління» [11, р. 223]. Проте, очевидно, що військова активність «придворних» лицарів за правління Едуарда II, особливо у внутрішніх конфліктах, не відповідала масштабу та єдиній лінії вірності.

В сучасній історіографії можна простежити певну переоцінку поглядів щодо вірності королівських лицарів Едуарда II. Особлива увага приділялася ранньому етапу його правління. С. Філіпс констатував, що: «Едуард II був також захоплений дивовижним ступенем вірності серед військових членів його двору, багато з яких служили йому коли він був Принцом Вельским, або добре знали його до того як він став королем» [30, р. 608]. За А. Теббітом нестабільність і невірність були лише у 1314–1321 рр [39, р. 197]. Оскільки, упродовж 1308–1312 рр. королівські лицарі використовувалися Едуардом II як важливий і надійний ресурс у протистоянні з баронами та в утриманні порубіжних замків [38, р. 96].

Показовим прикладом «політичного маистра» доби Едуарда II став лицар Роджер де Свіннертон, який неодноразово змінював ворогуючі табори. Він виконував феодалську службу для Томаса Ланкастера у 1310 р., брав участь у страті Пірса Гавестона (1312), і був зазначений у джерелах як «отримувач 20 фунтів зарплатні на службі у графа Ланкастера у 1313–1314 рр.», у серпні 1317 р. та 1320–1321 рр. він був королівським лицарем двору [24, р. 46; р. 114]. Роджер де Свіннертон не подобався режиму Діспенсерів, і коли королева Ізабелла Французька вторглася в Англію у 1326 р., він зважився підтримати її, і був нагороджений Діспенсерськими землями у Стаффордширі і Чеширі, а у 1330 р. він підтримав Едуарда III проти Мортімера і отримав як нагороду помилування за кримінальну діяльність та щорічну ренту у 300 фунтів. Упродовж 20-х рр. XIV ст. він залишався довгий час королівським лицарем [37, р. 10–11]. Лицар Роджер де Свіннертон був уособленням тієї епохи і його кар'єрний шлях є індикатором для визначення впливу класу королівських лицарів на англійську монархію.

Королівські лицарі відіграли особливу військову роль на перших етапах правління Едуарда III. Історик М. Прествіч характеризує часові рамки військового впливу писав, що: «Придворні лицарі були центром англійської кавалерійської сили з XI до середини XIV ст.» [36, р. 38–41]. Як відзначив К. Кенді: «Традиційна роль домашнього лицаря була очевидна – служити короні як висококваліфікований, важкоозброєний воїн, особливо в часи війни» [6, р. 49]. Королівські лицарі були запорукою успіху у боротьбі з Шотландією у 1330-х рр. Основний акцент у формуванні королівської свити Едуард III робив на лицарях, що втратили свої землі та титули у Шотландії – так звані *disinherited* [6, р. 49]. Другу групу становили лицарі північної Англії, які захищали свої регіональні інтереси. Історик Джеймс Бохвел охарактеризував їх «новим дворянством» [5, р. 15–16] – серед яких були Генрі Гросмонт і Вільям Монтагю, які в майбутньому стали опорою у королівському «дворі». Останньою групою були звичайні лицарі на контракті з королівським двором [6, р. 49]. Е. Айтон визначив, що «Понад половину армії початку 1340 р. становили королівські лицарські дружини» [1, р. 184–185]. Королівські лицарі Едуарда III формували кістяк у військових успіхах на різних фронтах.

Особливою рисою політики Едуарда III є повноцінне фінансове забезпечення та захопленням кращих лицарів-баннеретів як у земельному, так і в ранговому плані. Наприклад, у 1337 р. Едуарда III підвищив до рангу графів чотирьох найкращих баннеретів [37, р. 1]. К. Кенді аргументуючи на значній фінансовій незалежності стверджував, що: «Мало хто жив лише від цих коштів, у більшості були землі та інші джерела доходів» [6, р. 57]. Станом на 1334 р. баннерет отримував 12 фунтів стерлінгів у рік, звичайні лицарі отримували щорічно 6 фунтів [29, р. 95]. Едуарда III практикував надання грантів для отримання лицарського статусу. У 1335 і 1336 королівському лицарю Реджинальду Кобхаму надано 100 і 300 марок на рік для утримання рангу баннерета. Королівські лицарі також могли претендувати на відшкодування витрат завданих під час служби [6, р. 58–59]. Таким чином, Едуард III за допомогою меркантильних нюансів створив навколо себе сприятливе оточення з амбітних та у підсумку вірних лицарів.

У військовому контексті королівські лицарі також приводили із собою у кампанію власні лицарські свити і отримували королівську плату збільшуючи в рази силу армії. Основною функцією звичайних лицарів (*lesser knights*) було служіння у війську, однак воно крихітне у порівнянні з тим, що могли дати графи чи магнати на зразок Ланкастера чи Варвіка. Лише деякі королівські баннерети на зразок В Монтагю могли зібрати надвеликі свити [6, р. 50]. Для прикладу, Ланкастер привів 113 чоловіків для кампанії 1335 р., тоді як звичайні королівські лицарі збирали по пів дюжини воїнів. Королівські баннерети й лицарі могли забезпечити для Едуарда III близько 350 кавалеристів [6, р. 51–52]. Дослідниця М. МакКісек влучно узагальнила: «Королівське лицарське утримання для військової служби було методом згуртування військової сили» [26, р. 234–236].

Можливості королівських лицарів у разі потреби розширити свиту Едуарда III без порушень ієрархії давали змогу вести активні бойові дії і посилювати престиж англійської монархії.

У рамках служби Едуарду III вони все більше виконували не зовсім військові ролі, які вимагали володіння такими навичками та рисами як ініціатива та лідерство. Особливе значення в обслуговуванні та керівництві гарнізонами у пріоритетних для короля замках, нагляд за цінними полоненими, королівськими лісами. Адміральська посада та управління флотом була також частиною служби для членів королівських «придворних» лицарів-баннеретів, оскільки він був ключем до контролю акваторій, транспортування військ та провіанту. Частина членів королівських лицарів були залучені до правоохоронних органів і займалися розслідуваннями злочинної діяльності [6, р. 52–55].

Окрім вище згаданих адміністративних посад епохи Едуарда I та Едуарда II, королівські лицарі опікувалися майном васалів, які померли чи втратили свої землі. Їх використовували як дипломатів до іноземних королів та магнатів з правом представляти інтереси короля [6, р. 54, 56]. Одним з таких був Реджнальд Кобхем – відомий маршал Едуарда Чорного Принца під час Столітньої війни (1337–1453), який раніше відзначався успішними політично-дипломатичними місіями [2, р. 61].

Історик К. Гівен-Вільсон концептуально довів, що «household knights» замінюються з «1360» р. на «knights of the chamber» («палатові лицарі»), які були внутрішньо та адміністративно орієнтовані більше, ніж військово. У джерелах з 1364–1365 рр. зникає термін «household knight», а з'являється – «chamber knight». Ці люди як очікувалося, виконували дипломатичні місії та судово-юридичні справи і засідали в різних спеціальних комісіях [16, р. 207–211]. До 1360 р., за К. Гівен-Вільсоном, різниця між «придворними» і «палатовими» лицарями була далека від чітко визначеної. Терміни «придворні» і «палатові» лицарі в джерелах (ще розрізняють «придворно-палатових» лицарів) використовувалися гнучко і часом взаємозамінно частіше ніж категорично. Після 1360 р. вони ставали більше світсько-сімейні («домашні»), і все менш нагадували військову організацію [16, р. 204–211]. Р. Інгамельс вбачає початки цих тенденцій з доби Едуарда I, коли «дипломати та радники були більш важливими за військових лицарів – це внутрішнє коло лицарів можливо було попередниками «палатних лицарів» XIV ст.» [19, р. 2].

Розширила контекст трансформації королівських лицарів Х. Кастор, що досліджувала кількість лицарів, прикріплених до двору шляхом залучень їх до військових справ у кампаніях, в яких брав участь безпосередньо Едуард III. За її даними, було 19 лицарів присутніх при поході 1353–1354 рр., 57 лицарів з едуардівської свити 1359–1360 рр., коли король вів останню свою військову експедицію, контраст з 6-ти ідентифікованими лицарями у великих кампаніях між 1360–1377 рр. [8, р. 9]. Вирішальні зміни в термінології і функціях від «придворного» до «палатового» лицаря може добре відобразитися у зміні природи королівського двору – відступ старіючого короля від активного залучення у військових діях.

Досліджуючи структуру королівської влади, Дж. Джилінгем писав: «Природно, король не міг управляти один, як кожна інша велика особа, він правив із оточенням королівського двору... Це було неминуче, що королівський двір являв собою основу уряду» [15, р. 65]. Королівський двір під кінець правління Едуарда III зменшувався: до 1370-х рр. у королівському дворі налічувалося менше 400 осіб, у порівнянні 572 осіб у 1360 р [15, р. 65]. Система збереження великої частини королівських лицарів для військових цілей була відкинута між 1360–1385 рр., тому що король рідко очолював військові кампанії самотужки [16, р. 206–211]. Як результат, служба, яку король очікував від палатових лицарів відрізнялася від тої, яку він очікував від «придворних» лицарів. Вони продовжували супроводжувати короля у поході, але їх кількість не була великою. Основна частина королівських лицарів була радниками, дипломатами та адміністраторами [16, р. 210]. У цьому ключі влучно підкреслив К. Гівен-Вільсон: «Вони були внутрішньою групою високо рангових довірених королівських слуг, які цінувалися за їх місцевий («сімейний», свійський) сервіс і за їхній розум так само як і за їхню силу зброї» [16, р. 211].

Під кінець правління Едуарда III королівські лицарі наймалися не за велику військову цінність, а для збільшення локального впливу та авторитету короля – процес ставав важливіший із зростанням впливу джентрі у локальній і національній політиці [17, р. 89–92]. Правління Едуарда III характеризується великим рівнем наступності та спадковості серед королівських лицарів, річні витрати на двір якого складали аж 12 тис. фунтів [42, р. 98]. Едуард III спирався на своїх лицарів у різних сферах. Вони об'єднували корону з місцевими магнатськими сім'ями в Англії.

Процес переходу до «палатових» лицарів завершився за правління Річарда II (1377–1399 рр.) [43, р. 180]. Щоправда з певними модифікаціями, оскільки у королівських привілеях Річарда II з 1377 р. почав використовуватися термін «королівські лицарі» («king's knights»). Вони більше не були членами королівського двору, а цілком пов'язувалися з особою короля. Проте, їх світська роль як адміністраторів продовжувала мати актуальність для Річарда II [16, р. 221, 254].

Отож, «придворні» лицарі були запорукою військовий звитяг в Англії та впливали на політику короля. Тенденція використання «придворних» лицарів для суспільно-політичних цілей була зрозумілою через перервність війн, появу більш вигідних платних армій та потребу працевлаштувати лицарів. Нестабільність політичної ситуації стала фактором, який збільшив самосвідомість королівських лицарів, і показав вразливість короля при відсутності належної підтримки королівської лицарської свити. Зміна вектору розвитку королівських лицарів відбувалася у двох позиціях: «зверху» (потреба корони у адміністраторах більше, аніж у воїнах) та «знизу» (можливість самореалізації та кар'єрного зростання почала переважати перед небезпекою смерті у реальному бою з дедалі менш «лицарськими арміями»). Лицарі з королівського двору еволюціонували від домінують-військового образу до лицарів з оточення короля, які володіють універсальними можливостями та здатні виконувати різні функції в залежності від потреб монархії. Лояльність та підтримка лицарів з королівського двору, на прикладі трьох Едуардів, мали визначний вплив на успіхи правління та були чіткою опорою у військово-політичних задумах корони. Розглянуте питання є одним з варіантів для нових розвідок у проблемі вивчення феномену лицарського стану.

Список використаних джерел

1. Ayton A. Edward III and the English aristocracy at the beginning on the Hundred Years War // *Armies, Chivalry and Warfare in Medieval Britain and France: Proceedings of the 1995 Harlaxton Symposium*. Stamford, 1998. P. 184–185.
2. Barber R. *The Life and Campaigns of the Black Prince*. Woodbridge, Suffolk: Boydell and Brewer, 1997. 148 p.
3. Barrow G. W. S. *Rober Bruce and the Community of Realm of Scotland*. Edinburgh: University Press, 1965. 560 p.
4. Bean J.M.W *From Lord to Patron*. Manchester: University Press, 1989. 279 p.
5. Bothwell J. *Edward III and the English Peerage: Royal Patronage, Social Mobility and Political Control in Fourteenth-Century England*. Woodbridge: The Boydell Press, 2004. 222 p.
6. Candy Ch. *A Growing Trust: Edward III and His household knights, 1330–1340* / L. J. A. Villalon and D. J. Kagay // *The Hundred Years War: Further considerations*. Leiden, 2013. Chapter II. P. 49–62.
7. Carpenter D. *The Career of Godfrey of Crowcombe: Household Knight of King John and Steward of King Henry III* / Ch. Given-Wilson and A. J. Kettle // *War, Government and Aristocracy in the British Isles, C.1150–1500*. Woodbridge, 2008. Issue II. P. 26–54.
8. Castor H. *The King, the Crown, and the Duchy of Lancaster: Public Authority and Private Power, 1399–1416*. Oxford: University Press, 2000. 360 p.
9. Chibnall M. *Mecenaries and familiar egis under Henry I* // *History*. 1977. № 62. P. 15–23.
10. *Chronicles of the Reigns of Edward I and Edward II: Annales Londoniensis and Annales Paulini* / [Ed. by W. Stubbs]. London: H. M. Stationary Office, 1882. 253 p.
11. Davies C. *Baronial Opposition to Edward II*. Cambridge: University Press, 2014. 656 p.
12. Church S. D. *The Household knights of King John*. Cambridge: University Press, 1999. 202 p.
13. Denholm-Young N. *History and Heraldry 1254 to 1310: A Study of the Historical Value of the Rolls of Arms*. Oxford: University Press, 1965. 196 p.
14. Edwards J. G. *The Treason of Thomas Turberville, 1295* / R. W. Hunt, W. A. Pantin, R. W. Southern // *Studies in Medieval History Presented to Frederick Mourice Powicke*. Oxford, 1948. P. 296–309.
15. Gillingham J. *Crisis or Community? The Structure of Royal Authority in England 1369–1422* / R. Schneider // *Das Spatmittelalterliche Konigtum im Europaischen Vergleich, Vortrage & Forschungen*. Sigmaringen, 1988. Series XXXII. P. 59–80.
16. Given-Wilson C. *The Royal Household and the King's Affinity: Service, Politics and Finance in England 1360–1413*. Yale: University Press, 1986. 327 p.
17. Given-Wilson C. *The King and the Genrty in the Fourteenth century England* // *TRHS 5 ser.* 1987. Vol. 37. 1987. P. 87–102.
18. Hamilton J. S. *A Reassessment of the loyalty of the household knights of Edward II* / M. Ormrod // *Fourteenth Century England*. 2012. Vol.7. P. 47–72.
19. Ingamells R. L. *The Household Knights of Edward I in 2 vols.: Ph.D. Thesis*. Durham, 1993. Vol.1. 221 p.
20. Ingamells R. L. *The political role of Household knights of Edward I* // *TCE*. – 1993. Vol. 5. P. 29–35.
21. Kingsford C. L. *Sir Otton de Grandison (1238? –1328)* // *TRHS, 3rd series*. 1909. Vol. 3. P. 125–195.
22. Lewis N. B. *The English forces in Flanders, August–November 1297* / R. W. Hunt, W. A. Pantin, R. W. Southern // *Studies in Medieval History Presented to Frederick Mourice Powicke*. Oxford, 1948. P. 310–318.
23. Lightfoot K. *The Household knights of King Henry III, 1216–1236: Ph.D. Thesis*. Swansea, 2006. 217 p.
24. Maddicott J. *Thomas of Lancaster 1307–1322*. Oxford: University Press, 1970. 402 p.
25. McFarlane K. B. *An Indenture of Agreement between to English Knights for Mutual Aid and Counsel in Peace and War, 5 December 1298* // *BIHR*. 1965. Vol. 38. P. 200–210.
26. McKisack M. *The Fourteen Century, 1307–1399*. Oxford: Clarendon Press, 1959. 618 p.
27. McNamee C. *The Wars of the Bruces: Scotland, England, and Ireland 1306–1328*. East Linton: Tuckwell Press, 1997. 288 p.
28. Morris J. E. *The Welsh Wars of Edward I*. Oxford: Clarendon Press, 1901. 384 p.
29. Partington R. *Edward III's Enforcers: the King's Sergeant-at-arms in the Localities* / J. S. Bothwell // *The Age of Edward III*. – York, 2001. – P. 89–107.
30. Phillips S. *Edward II*. Yale: University Press, 2010. 704 p.
31. Phillips S. *Aymer de Valence, Earl of Pembroke 1307–1324. Baronial Politics in the Reign of Edward II*. Oxford: University Press, 1972. 396 p.
32. Prestwich J. O. *Anglo-Norman Feudalism and the problem of continuity* // *Past and Present*. 1963. Vol.26. P. 39–57.
33. Prestwich J. O. *The military household of the Norman kings* // *EHR*. 1981. Vol. 96. P. 1–37.
34. Prestwich M. *War, Politics and Finance under Edward I*. London: Rowman & Littlefield, 1972. 317 p.
35. Prestwich M. *Edward I*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1989. 618 p.
36. Prestwich M. *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. New Haven: Yale University Press, 1996. 396 p.
37. Prestwich M. *The Unreliability of Royal Household Knights in the Early Fourteenth Century* / C. Given-Wilson // *Fourteenth Century England II*. Woodbridge, 2002. P. 1–12.
38. Tebbit A. *Household Knights and Military Service*

under Direction of Edward II / G. Dodd and A. Musson // *The Reign of Edward II: New Perspective*. York, 2006. 234 p. 39. Tebbit A. *Royal Patronage and Political Alligiance: The Household Knights of Edward II, 1314-1321* / M. Prestwich // TCE. 2003. Vol. 10. P. 197–209. 40. *The Siege of Carlaverock*. / [Ed. by H. Nicolas]. London: J.B. Nichols, 1828. 424 p. 41. Tout T. F. *Chapters in the Administrative History of Medieval England*: [in 6 vols]. Manchester: University Press, 1920. Vol. II. 420 p. 42. Tout T. F. *Chapters in the Administrative History of Medieval England*: [in 6 vols]. Manchester: University Press, 1933. Vol. VI. 488 p. 43. Tuck A. *Richard II and the English Nobility*. London: Arnold, 1973. 255 p. 44. Watson F. *Under the Hammer: Edward I and Scotland, 1286–1307*. East Lincoln: Tuckell Press, 1998. 234 p.

Roman Kshanovskiy

THE IMPORTANCE OF ROYAL KNIGHTS FOR ENGLISH MONARCHY DURING THE REIGN OF THREE EDWARDIANS (1272–1377)

The article examines the influence of royal knights in England in the military and socio-political spheres during the years 1272-1377. A significant aspect of the study is an analysis of the views of British historiography on the problems of knights' loyalty, their functions and implications for the monarchy. Much attention is paid to the process of evolution of household knights from mainly soldiers to officials of different levels through the prism of the rule of three English kings.

Key words: household knights, Medieval England, Edward I, Edward II, Edward III.

УДК 94(470+571) «1856/1861»

Ірина Верховцева

СЕЛЯНСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ПЛАНАХ ЕПОХИ ВЕЛИКИХ РЕФОРМ: ТРАДИЦІЙНЕ ТА «НОВАТОРСЬКЕ»*

Проаналізовано організаційно-правові аспекти розробки селянської реформи 1861 р. у площині селянського самоврядування. Наголошено, що ліберальна бюрократія імперії Романових, продовжуючи реформаторські традиції першої половини XIX ст., планувала зробити його базою місцевого самоврядування та інтегрувати до місцевого управління губерній. «Новаторським», разом із планами розбудови інфраструктури села, стало «вмонтовування» у систему управління ним самоврядних практик великоруських «мирів», що мало сприяти вкоріненню у життя сільських соціумів принципів егалітаризму й забезпечити країну від соціальної революції. Однак значне погіршення на межі 1850–1860-х рр. фінансового становища примусило реформаторів суттєво скоротити їх плани, поступитись розбудовою інфраструктури реформ і цілковито підкорити функціонування селянського самоврядування завданням фіску та реалізації викупної операції. При цьому фінансові зобов'язання сільських громад та виконання повинностей повсюдно мали реалізовуватися коловою порукою, що практикувалася у великоруських селах. Відтак «новаторське», резюмує дослідниця, насправді зміцнювало дореформені самоврядні практики сільських соціумів, що суперечило буржуазно-демократичному характеру великих реформ і гальмувало модернізацію аграрних відносин.

Ключові слова: Російська імперія, модернізація, місцеве самоврядування, Велика реформа 1861 р., селянське самоврядування, волость, сільська громада.

Складовою модернізації суспільного життя традиційних соціумів є розбудова місцевого самоврядування (локальної демократії) – потужного інструменту соціокультурного оновлення регіонів. Необхідною умовою цього виступає заміна традиційних практик самоврядування з їх безумовним приматом волі колективу (корпорації) над індивідуальними потребами членів спільноти якісно іншими відносинами в територіальних співтовариствах. Останні, на відміну від звичаєво-правового унормовування життєдіяльності традиційних соціумів, зорієнтовані не тільки на задоволення колективних потреб місцевої людності, а й формалізовані за позитивно-правовими принципами із повагою демократичних прав і свобод людини [1]. Вивчення досвіду становлення місцевого самоврядування сприяє розумінню сучасних проблем його функціонування, зокрема, усвідомленню витоків таких негативних явищ, як індиферентне ставлення мешканців регіонів до розбудови своїх малих батьківщин, неправові дії обраного населенням місцевого істеблшменту тощо.

* Статтю підготовлено згідно із держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини XX ст.» (номер державної реєстрації – 0115U000636).